

UDK 811.163.4(497.6)'366.544

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćen za tisak 29. 10. 2024.

<https://doi.org/10.29162/jez.2024.7>

Elmira Resić

Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu

Akuzativne klitike u bosanskom jeziku. Druga pozicija i teorija faza

U ovom se radu analizira sintaksički status akuzativnih klitika u bosanskom jeziku i njihovo pomjeranje u tzv. drugu poziciju (engl. *second position clitics / Wackernagel clitics*) s teorijskog polazišta tzv. minimalističkog programa (engl. *Minimalist Program*, Chomsky 1995; 2000; 2001). Derivacija sintaksičkih struktura posmatra se kroz djelovanje sintaksičke operacije spajanja (engl. *Merge*) i sintaksičke operacije slaganja (engl. *Agree*). Pri tome, u radu se slijedi tzv. teorija faza (engl. *Phase Theory*, Chomsky 2001), koja postulira da se derivacija sintaksičke strukture odvija u fazama koje omogućavaju da se minimalni dijelovi strukture sukcesivno šalju u tzv. *Spell-out*, odnosno u interfejs u kojem dolazi do razdvajanja informacija relevantnih za nivo fonetskog (engl. *Phonetic form*, PF) i logičkog predstavljanja (engl. *Logical form*, LF). U radu se zastupa hipoteza da se akuzativne klitike izvorno generiraju u poziciji komplementa glagola za koji su tematski vezane te da, budući da nemaju status fraznih afiksa, ne mogu biti sintaksički spojene s tim glagolom. U tom se smislu transfer akuzativnih klitika u PF komponentu dešava već u *vP* fazi, dok glagol za koji je klitika tematski vezana nije obuhvaćen ovim transferom jer se pomjera u tzv. rubnu poziciju (engl. *edge position*) *vP* faze. Cilj je ovoga rada pokazati da je tzv. druga pozicija akuzativnih klitika rezultat njihovog postsintaksičkog pomjeranja koje slijedi nakon prozodijskog organiziranja strukturnih elemenata na PF nivou. Akuzativne klitike pomjeraju se u tzv. drugu poziciju u svojoj intonacijskoj frazi (engl. *Intonation phrase*, IP), pri čemu intonacijska fraza korespondira s granicama CP domene klauze koja sadrži akuzativne klitike. Pozicija akuzativnih klitika iza prve naglašene riješi (engl. *first word position*, 1W) ili iza prvog sintaksičkog konstituenta (engl. *first constituent position*, 1C) u vezi je s (ne)postojanjem prozodijskih barijera.

Ključne riječi: akuzativne klitike, bosanski jezik, teorija faza, druga pozicija

1. Klitike i njihov prozodijski, morfološki i sintaksički status

U lingvističkoj literaturi o klitikama (Zwicky 1977; Sportiche 1992; Halpern 1992; Progovac 1993; Bošković 1997 i dr.) termin *klitika* koristi se kao hiperonim za sve one elemente u jeziku koji se ne mogu upotrijebiti samostalno i koji su ovisni o nekom drugom strukturnom elementu (tako npr. na pitanje *Koga ona voli?* nije moguće odgovoriti klitikom **Ga*, već samo punim oblikom *Njega*). Iako se nesamostalnost klitika najčešće povezuje s njihovim prozodijskim statusom i činjenicom da ti elementi nemaju vlastiti naglasak, sve se više govori o morfološkim i sintaksičkim razlozima koji ograničavaju njihovu samostalnu upotrebu (Kayne 1975; Zwicky i Pullum 1983; Sadock 1991; Rudin 1997). Brojne dileme u vezi sa statusom klitika dodatno su otežale njihovu analizu jer je uočeno da one ispoljavaju interakciju prozodije, morfologije i sintakse (Halpern 1992; Rizzi 1993; Bošković 2002; Harizanov 2011). Kao prozodijski zavisni strukturni elementi, klitike se ne pojavljuju izolirano i zahtijevaju realiziranje neke naglašene riječi s kojom čine jednu izgovornu cjelinu (npr. *voli + ga > (voligā)*).¹ U zavisnosti od položaja klitike u odnosu na tu naglašenu riječ, koja se nerijetko naziva domaćinom (engl. *host*), klitike mogu biti *enklitike* i *proklitike*. Enklitike čine jednu izgovornu cjelinu s riječju ispred sebe (npr. *(voligā)*), a proklitike s riječju iza sebe (npr. *(namore)*). Osim što prozodijski faktori utječu na obrasce pozicioniranja klitika, specifična pozicija klitika u nekim jezicima (npr. pozicioniranje klitike isključivo uz glagol, engl. *verb-adjacent clitics*), kao i ograničene mogućnosti njihovog kombiniranja s drugim strukturnim elementima, upućuju i na morfološku zavisnost tih elemenata. Po kriteriju morfološke zavisnosti klitike ne pripadaju grupi samostalnih riječi i pokazuju svojstva afiksálnih elemenata. Na tragu takvoga shvatanja klitike se, kao i afiksi, spajaju s određenom osnovom tvoreći jedinstven morfološki konstituent. To se spajanje dešava ili u leksikonu (prije nego što morfološki konstituent postane dio komputacijskog sistema)² ili u procesu derivacije strukture (u francuskom jeziku objekatska klitika pomjera se iz pozicije komplementa upravnog glagola generiranog u V⁰ i u procesu adjunkcije spaja s tim glagolom, Kayne 1975). Također, budući da obrasci pozicioniranja klitika nisu ujednačeni čak ni u okviru jednoga jezika, a posebno ne univerzalno, formuliране su hipoteze da klitike zapravo predstavljaju prijelaznu kategoriju između afiksa i samostalnih riječi. Tako Carstairs (1981) klitike naziva fraznim afiksima (engl. *phrasal*

¹ U ovome radu granica izgovorne cjeline označavat će se kao u navedenom primjeru, dakle upotrebom zagrada.

² Tzv. leksički pristup kliticizaciji zagovaraju Miller i Sag (1997), a posebnu razradu ovoga pristupa nalazimo kod Monachesi (1996; 2005). Suština navedenog pristupa je da u leksikonu klitike ne postoje kao leksički elementi, već kao skupovi obilježja, što im omogućava da se spoje s određenim glagolskim elementom tvoreći kliticizirani glagol (engl. *cliticized verb*; Monachesi 2005). Glagol s klitikom razlikuje se od glagola bez klitike po tome što mu je selekcijski potencijal ispražnjen jer su subkategorizacijski uvjeti koje ovaj element nameće već ispunjeni inkorporiranjem klitike u njegovu strukturu.

affixes) zaključujući da je riječ o zavisnim elementima koji se vezuju za neku riječ ili sintagmu tvoreći novu sintagmu. Svrstavanje klitika u posebnu kategoriju fraznih afiksa opravdava se razlikom u ponašanju afiksa i samostalnih riječi u procesu spajanja s drugim strukturnim elementom. Naime, afiksi kao tvorbeni elementi spajaju se s osnovom i formiraju samostalnu riječ, a samostalne riječi u procesu spajanja s drugom riječi tvore sintagmu. Budući da se spoj klitike i samostalne riječi u različitim sintaksičkim procesima ponaša kao konstituent, a da u tom spoju nije moguće povući jasnu granicu između dva samostalna elementa, klitike se tretiraju kao granična kategorija. Vezu između klitika i afiksalsnih elemenata analizirali su Zwicky i Pullum (1983: 503–505) te su uspostavili sistem kriterija koji olakšava određivanje statusa nekog elementa.³ Naime, poredeći flektivne morfeme i klitike u engleskom jeziku, autori pokazuju da se klitike ipak razlikuju od morfološki vezanih riječi (engl. *morphologically bound words*), pri čemu se te razlike ogledaju u sljedećem:

1. klitike, za razliku od afiksa, ne vrše morfofonološki utjecaj na svog domaćina,
2. klitike pokazuju manji stepen selekcije pri izboru svoga domaćina,
3. semantički idiosinkretizam karakterističan je za afikse, ali ne i za klitike,
4. klitike se mogu spojiti s elementom koji već sadrži klitiku, dok se afiksi ne spajaju s elementom koji već sadrži klitiku.

Iako se prozodijska i morfološka zavisnost klitika uzimaju kao potvrda da je njihov specifičan status dvostruko motiviran, Nevis (1987) tvrdi da je izjednačavanje klitika s afiksima popratna pojava gubljenja naglasaka. Naime, ovaj autor prozodijsku redukciju posmatra kao etapni proces u kojem neki element najprije gubi vlastiti naglasak i postaje klitika, da bi u daljem procesu redukcije postao frazni afiks, a na kraju se potpuno strukturno izjednačio s pravim afiksom. Izjednačavanje klitika s afiksima, koje se temelji na hipotezi da je zavisnost klitika primarno morfološki motivirana, utjecalo je i na sintaksičku analizu ovih elemenata. Naime, postavilo se pitanje kako se zamjeničke klitike uključuju u sintaksičku strukturu rečenice i da li je njihova izvorna pozicija jednaka poziciji koju zauzimaju odgovarajući puni oblici (zamjenice u punom obliku i sintagme koje imaju istu funkciju kao zamjeničke klitike) ili one u derivaciju ulaze kao dio morfološkog konstituenta. Ako se između klitika i odgovarajućih punih oblika uspostavlja paralelizam, onda je opravdano pretpostaviti da zamjeničke klitike imaju status sintagmatskih (XP) elemenata i da je za njih karakteristično sintagmatsko pomjeranje. S druge strane, u nekim je jezicima klitika čvrsto povezana s glagolskim elementom, što se objašnjava sintaksičkim inkorporira-

³ Na postojanju razlike između *kliticizacije* i *afiksacije* insistirali su i Aronoff (1976) i Halpern (1992) tvrdeći da prozodijsko jedinstvo klitike i njenog domaćina ne podrazumijeva njihovo morfološko jedinstvo, odnosno da spajanjem klitike i domaćina ne nastaje novi leksički element, a da se upravo to dešava u tvorbenom procesu spajanja osnove s afiksom. S druge strane, Sadock (1991) klitike analizira kao afiksalsne elemente, a kliticizaciju kao tip tvorbenog procesa.

njem klitike u taj element u nekoj fazi derivacije. Ipak, ovaj je proces moguć isključivo ukoliko i klitika ima status upravnog člana (X^0) i pomjera se kao upravni član. Sva su ova pitanja ekstenzivno analizirana u brojnim radovima (Jaeggli 1986; Abney 1987; Rizzi 1993; Zwart 1993; Uriagereka 1995; Franks i Rudin 2005; Mavrogiorgos 2010) i predloženi su različiti modeli analize klitika. Razumijevanju atipičnog ponašanja klitika doprinijela je minimalistička hipoteza po kojoj su klitike X^{\min}/X^{\max} elementi (Chomsky 1995). Dakle, ovi elementi mogu biti izvorno generirani kao upravni članovi (X^{\min}) vlastite projekcije, ali ako ti elementi ne sadrže selekcijska obilježja koja zahtijevaju uvođenje argumenata, odnosno ako ne sadrže neinterpretativna obilježja, onda postaju X^{\max} elementi. Tako Rizzi (1993) govori o zamjениčkim klitikama kao neprijelaznim determinatorima (D^0) koji projiciraju DP. Dakle, klitika se generira u poziciji D^0 i budući da je njen selekcijski potencijal ispražnjen, u sintagmatskoj strukturi klitike neće biti argumenata, što znači da je klitika istovremeno i maksimalna projekcija (DP). Za razliku od Rizzija (1993), Cardinaletti (1994) i Uriagereka (1995) svim zamjenicama, pa tako i zamjениčkim klitikama, pripisuju složenu sintagmatsku strukturu naglašavajući da je jedina razlika u strukturi sintagme punih i klitičkih oblika zastupljenost drugačijih obilježja. Za ove autore sve su zamjenice prijelazni determinatori generirani u poziciji D^0 te DP sintagma mora sadržavati poziciju komplementa. I u analizi koju predlaže Sportiche (1992: 28) klitike su upravni članovi vlastite funkcionalne projekcije (engl. *Clitic Voice*), ali ovi elementi ne pripadaju kategoriji determinatora, već je riječ o elementima koji nose obilježja slaganja (engl. *agreement heads*). Iako postoje različite hipoteze o sintagmatskoj strukturi klitika, nepodudarnost između pozicije za koju je zamjениčka klitika u dubinskoj strukturi tematski vezana i one koju ona zauzima u linearnom poretku uzeta je kao dokaz da klitike mogu imati i status upravnih članova (X^{\min}), ali i status sintagmi (X^{\max}), što im omogućava da učestvuju u različitim vrstama sintaksičkog pomjeranja. Osim toga, u skladu s minimalističkim pojednostavljivanjem komputacijskog procesa, koje podrazumijeva ukidanje suvišnih sintaksičkih operacija i insistiranje na primarnosti operacije spajanja (engl. *Merge*) u odnosu na operaciju pomjeranja (engl. *Move*), dva sestrinska sintaksička čvora mogu operacijom spajanja formirati novi složeni element. Svoju analizu objekatskih klitika u romanskim jezicima Matushansky (2006) zasniva upravo na toj premisi tvrdeći da je pomjeranje klitika kao upravnih članova omogućeno procesom u kojem se klitika najprije sintagmatski pomjera (1), a zatim se morfološki spaja (engl. *m-merge*) s glagolskim elementom (2):

(1) [_{XP} clitic] V [_{XP} elitie]

 move

(2) (clitic V) [_{XP} elitie]

1. Shematski prikaz sintagmatskog pomjeranja klitike i morfološkog inkorporiranja u glagol (Matushansky 2006)

Budući da u analizi koju predlaže Matushansky (2006) klitika i glagolski element sintaksički postaju jedinstven složeni element, njihov rigidni poredak na nivou fonetskog predstavljanja jednostavno se objašnjava – klitika se realizira kao proklitika u odnosu na glagol u linearnom poretku jer je u procesu sintaksičke adjunkcije pridružena glagolskom elementu u poziciji V⁰, i to s njegove lijeve strane (up. *Lo voglio* (It.) ‘*Želim ga*’; *Je le veu*x (Fr.) ‘*Ja ga želim*’, Pescarini 2021: 1).

Pored pristupa koji poziciju klitika u linearnom poretku objašnjava pomjeranjem ovih elemenata u procesu derivacije, postoje i hipoteze o tzv. izvorno generiranim klitikama (engl. *base generation approach*). Zagovornici ovoga pristupa (Rivas 1977; Jaeggli 1982; Borer 1984) tvrde da se klitike ne pomjeraju i da je njihova izvorna pozicija upravo ona koju zauzimaju u linearnom poretku, dok se u poziciji komplementa glagola V⁰ u dubinskoj strukturi realizira *pro* ili, u slučaju tzv. pronominalne reduplikacije, DP sintagma.⁴ Upravo je specifična pozicija klitika u linearnom poretku, odnosno činjenica da klitike ne pokazuju iste distribucijske mogućnosti kao odgovarajući puni oblici, nametnula potrebu da se precizno odredi njihov kategorijski i sintaksički status. Za pozicijski ograničene klitike Zwicky (1977) koristi termin *specijalne klitike* sugerirajući da je riječ o atipičnim elementima čiju prirodu nije jednostavno gramatički opisati. Za razliku od *jednostavnih klitika* (engl. *simple clitics*), koje isključivo predstavljaju nenaglašene varijante odgovarajućih punih oblika, ali se od njih ne razlikuju po distribucijskim mogućnostima, Zwicky (1977) navodi da se kod specijalnih klitika prozodijska zavisnost ispoljava kao obaveza klitike da zauzme tačno određenu poziciju pri linearizaciji (npr. klitike se u romanskim jezicima realiziraju isključivo kao proklitike uz glagol). Pri tome, specifična pozicija specijalnih klitika univerzalno korespondira s ograničenim brojem pozicija koje klitike mogu zauzimati – klitike se pojavljuju ili uz glagol (engl. *verb adjacent clitics*), bilo kao proklitike, ili kao enklitike, ili u tzv. drugoj poziciji (engl. *second position clitics*).⁵

⁴ Naime, u nekim jezicima (grčki, italijanski, španski) objekatska klitika i sintagma u funkciji objekta na koju se klitika odnosi nisu u komplementarnoj distribuciji, već se mogu pojavljivati zajedno (npr. (i) *Le-cl di un regalo a mi madre*. ‘Dao sam poklon majci’) i ta se pojava naziva *pronominalna reduplikacija* (engl. *pronominal reduplication / clitic doubling*). U primjeru (i) iz španskog jezika funkciju objekta ima i klitika *le* ‘joj’ i sintagma *a mi madre* ‘mojoj majci’. Za zagovornike izvorno generiranih klitika navedeni primjer ima sljedeću derivaciju – DP sintagma *a mi madre* ‘mojoj maci’ izvorno je generirana ili u poziciji komplementa glagola *dar* ‘dati’ ili kao adjunkt, dok je klitika *le* ‘joj’ generirana kao proklitika u odnosu na glagol *dar* ‘dati’ u površinskoj strukturi. Međutim, čak i u jezicima koji omogućavaju pronominalnu reduplikaciju, ovaj proces zahtijeva ispunjavanje posebnih uvjeta. Pronominalna reduplikacija u bosanskom jeziku nije moguća (up. (ii) *Majci₁ sam joj₁ dao poklon).

⁵ Druga pozicija klitika općenito se interpretira kao pozicija klitika iza prve naglašene riječi (engl. *first word position*, 1W) ili iza prvog konstituenta (engl. *first constituent position*, 1C) u linearnom poretku (up. (i) *Sada mi više ne trebaš*). Međutim, i kada klitika nije na drugome mjestu u linearnom poretku, onda se idalje može interpretirati kao tzv. klitika druge pozicije sve dok zauzima drugu poziciju unutar svoje intonacijske fraze (Bošković 1997) (up. (ii) *Sada, više mi ne trebaš*). Dok primjer (i) sadrži samo jednu intonacijsku frazu unutar koje se klitika realizira u tzv. drugoj poziciji (#*Sada mi više ne trebaš*#), za primjer (ii) mora se pretpostaviti drugačije prozodijsko raščlanjivanje, na što upućuje i

2. Sistem klitika u bosanskom jeziku

U bosanskom jeziku prozodijski zavisni elementi realiziraju se ili kao enklitike (npr. *voli + ga > (volig^a)*) ili kao proklitike (npr. *na + more > (namore)*). U grupu enklitika tradicionalno se ubrajaju glagolske klitike (kraći oblici prezenta glagola *biti* i *htjeti*: *sam, si, je, smo, ste, su; ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*; oblici aorista glagola *biti*: *bih, bi, bi; bismo, biste, bi*), zamjeničke klitike (kraći oblici ličnih zamjenica: *ja – mi, me; ti – ti, te; on – mu, ga; ona – joj, ju; ono – mu, ga; mi – nam, nas; vi – vam, vas; oni / one / ona – im, ih*; kraći oblik povratne zamjenice *sebe – se*) te upitna riječca *li*. S druge strane, neki prijedlozi, veznici i riječca *ne* imaju status proklitika. Ukoliko se nemogućnost samostalne upotrebe i prozodijska zavisnost uzmu kao temeljne odlike klitika, vidjet ćemo da elementi koji se u bosanskom jeziku tradicionalno proglašavaju enklitikama ne čine jedinstvenu grupu. To se ogleda u činjenici da neki od navedenih elemenata nisu uvijek prozodijski zavisni, odnosno u određenim se kontekstima mogu upotrijebiti samostalno. Takav je slučaj s oblicima aorista glagola *biti* i s akuzativnim oblicima ličnih zamjenica *nas* i *vas*, koji mogu biti naglašeni. Ove naglašene varijante, iako formalno podudarne s nenaglašenim oblicima, razlikuju se od nenaglašenih po tome što mogu zauzeti inicijalnu poziciju u linearnom poretku, realizirati se u poziciji fokusa te nositi obilježje kontrastivnosti i emfatičnosti. Ukoliko se pretpostavi da je sintaksička struktura rečenice u direktnoj vezi s informacijskim kodiranjem, odnosno da se informacijski odnosi direktno mapiraju na tu strukturu (Laka 1990; Rizzi 1997), zaključujemo da naglašeni oblici aorista glagola *biti* i zamjenica *nas* i *vas* imaju mogućnost učestvovanja u sintaksičkim operacijama pomjeranja koje su inače svojstvene prozodijski samostalnim elementima. Tako oblik aorista *bih* u primjeru (3b) ima funkciju sintaksičkog eksponenta istinitosti, a u primjeru (3c) uspostavlja kontrast prema korespondirajućem elementu *ne bi*. Na isti način i naglašeni oblici *nâs* i *vâs* nose obilježje fokusa (4b), odnosno kontrastivnosti (4c):

(3a) *Bi li to zaista uradio?*

(3b) *Bih.*

(3c) *Ti to ne bi uradio, ali ja bih.*

(4a) *Koga žališ?*

(4b) *Vâs.*

(4c) *Vâs žalim, a ne nâs.*

upotreba zareza, a u govoru intonativna pauza (engl. *intonational break*). Dakle, u navedenom primjeru element *sada* ne pripada istoj IP kojoj pripada klitika *mi* pa se ova klitika, bez obzira na to što dolazi na trećem mjestu u linearnom poretku, unutar vlastite IP realizira u tzv. drugoj poziciji (*#Sada, #više mi ne trebaš#*). U ovome radu granica intonacijske fraze označavat će se upotrebom znaka #.

U svim navedenim primjerima naglašeni oblici pomjereni su u CP domenu, što se posebno uočava u primjeru (3a), u kojem se oblik aorista za 2. lice jednine *bi* ostvaruje neposredno uz upitnu riječcu *li*, za koju se tvrdi (Browne 1975; Radanović-Kocić 1988; Progovac 1993) da se izvorno generira u poziciji C⁰. Dakle, oblik aorista *bi* i u upitnoj rečenici (3a) i u rečenici koja sadrži odgovor na postavljeno pitanje (3b) realiziran je u CP domeni, odnosno u poziciji C⁰. I naglašeni oblici *nâs* i *vâs* u primjerima (4b) i (4c) također su pomjereni u CP domenu, ali u poziciju specifikatora sintagme fokusa FocP. Osim što se mogu realizirati u CP domeni, ali i zauzeti inicijalnu poziciju u linearnom poretku (3a i 4c), naglašeni oblici mogu se i koordinirati, što nije moguće u slučaju nenaglašenih oblika (up. *Žalim i nâs i vâs*; **Vidim ga i ju*). Sličnost s navedenim naglašenim oblicima pokazuje i oblik *je*. Iako se tradicionalno smatra skraćenim (enklitičkim) oblikom prezenta glagola *biti* za treće lice jednine, i ovaj se oblik može realizirati u inicijalnoj poziciji u linearnom poretku, funkcionirajući kao potpora riječci *li* (5a), ali i u poziciji fokusa, odnosno kao element kojim se kodira nova informacija (5b):

(5a) Je li on došao?

(5b) *Jē*. / Jeste.

U primjeru (5b) element *jē*, iako formalno reduciran u odnosu na puni oblik *jeste*, ima istu semantičku vrijednost kao i navedeni puni oblik. Pored semantičkog paralelizma između oblika *jē* i *jeste*, samostalna upotreba oblika *jē* potvrđuje i njegovu prozodijski neovisnost, što dokazuje da se ne radi o nenaglašenoj varijanti punoga oblika *jeste*. Uzevši u obzir činjenicu da oblici aorista glagola *biti*, zamjenice *nas* i *vas* te oblik *je* mogu biti naglašeni i da u tom slučaju pokazuju jednake distribucijske mogućnosti kao i prozodijski samostalne riječi, možemo kazati da su ovi oblici bliži onome što Zwicky (1977) naziva jednostavnim klitikama. Ipak, ukoliko se termin klitika razumijeva u njegovom osnovnom značenju – kao krovni termin kojim su objedinjene sve prozodijski nesamostalne riječi – oblici koji mogu u određenom kontekstu biti naglašeni ne bi se uopće trebali proglašavati klitikama.⁶ Ukoliko se izuzmu oblici aorista glagola *biti*, zamjenice *nas* i *vas* te oblik *je*, svi drugi elementi tradicionalno interpretirani kao enklitike u bosanskom jeziku uvijek su prozodijski zavisni. Naime, ovi elementi ne posjeduju mogućnost uspostavljanja kontrasta (6a), ne mogu biti sintaksički eksponenti fokusa (6c) niti istinitosti (6e):

⁶ Oblička podudarnost, a različita prozodijska i sintaksičko-semantička obilježja naglašenih i nenaglašenih oblika aorista glagola *biti* i zamjenica *nas* i *vas* mogla bi ići u prilog tvrdnji da se radi o homonimnim jedinicama koje se generiraju u različitim sintaksičkim pozicijama. S druge strane, moglo bi se pretpostaviti da se i naglašeni i nenaglašeni oblici aorista glagola *biti* i zamjenica *nas* i *vas*, kao i oblik *je*, izvorno generiraju u istoj poziciji, ali ne kao leksički elementi, već kao skupovi obilježja te da u procesu tzv. rječničkog umetanja (engl. *vocabulary insertion*), koje slijedi nakon *Spell-out*, dobijaju svoj leksički oblik i prozodijsku vrijednost u zavisnosti od sintaksičke pozicije koju popunjavaju.

(6a) **Volim te, a ne ju.*

(6b) *Koga si vidio?*

(6c) **Ih sam vidio.*

(6d) *Jesi li završio zadaću?*

(6e) **Sam.*

Pored navedenih odlika i činjenice da se nikada ne pojavljuju u inicijalnoj poziciji, nenaglašeni oblici u bosanskom jeziku pokazuju tendenciju pojavljivanja u tzv. drugoj poziciji. To ih svrstava u grupu klitika koje se univerzalno nazivaju klitikama tzv. druge pozicije (engl. *second position clitics / Wackernagel clitics*) i koje Zwicky (1977) interpretira kao specijalne klitike, odnosno klitike sa specijalnom sintaksom. Specijalna sintaksa sugerira da ovi elementi ne učestvuju u sintaksičkim pomjeranjima svojstvenim prozodijski samostalnim riječima i da im je pozicija uvijek fiksirana. Dakle, dok sintaksička pozicija prozodijski samostalnih riječi korespondira s njihovom mogućnošću da budu nosioci određenih informacijskih obilježja, nenaglašeni oblici u bosanskom jeziku javljaju se u tzv. drugoj poziciji:

(7a) *Ja puno volim djecu / njih.*

(7b) *Ja puno djecu / njih volim.*

(7c) *Djecu / Njih ja puno volim.*

(8a) *Ja ih puno volim.*

(8b) **Ja puno volim ih.*

(8c) **Ja puno ih volim.*⁷

(8d) **Ih ja puno volim.*

Primjerom (7a) ilustriran je neutralni poredak riječi u bosanskom jeziku (tzv. S-V-O poredak), dok je pozicija NP/DP⁸ sintagme *djecu / njih* u primjeru (7b) posljedica njenog pomjeranja ispred glagola (engl. *object preposing*).⁹ S druge strane, u

⁷ Navedeni primjer prihvatljiv je ukoliko element *ja* obrazuje zasebnu intonacijsku frazu, a klitika *ih* nalazi se u tzv. drugoj poziciji unutar svoje IP, u kojoj funkciju domaćina ima prozodijski samostalan element *puno* (up. #*Ja#puno ih volim#*). Također, primjer bi bio prihvatljiva i kada bi se element *ja* izgovarao kratko, bez ikakvog naglašavanja, a element *puno* bio prozodijski naglašen (up. #*Ja PUNO ih volim#*). Za oba navedena primjera potrebno je pretpostaviti odgovarajući kontekst i različito informacijsko kodiranje.

⁸ U literaturi postoje oprečni stavovi o tome da li imenice i zamjenice u punom obliku u bosanskom jeziku imaju status NP ili DP sintagmi. Više o ovome u: Progovac (1998), Bošković (2008), Leko (2008), Petrović (2011).

⁹ Smatramo da se u bosanskom jeziku objekt pomjera ispred glagola kada nosi obilježje informacijskog fokusa i da ovakvo pomjeranje ne bi trebalo uključivati obilježje kontrasta s obzirom na to da se ostvaruje u TP domeni.

primjeru (7c) ista sintagma pomjerena je u CP domenu i nosilac je obilježja kontrasta, koje može biti povezano i s topikom i s fokusom. Međutim, akuzativna klitika *ih* ne može biti sintaksički preponirana u odnosu na glagol (8c) niti se njome može označiti kontrast (8d). Također, u linearnom poretku akuzativna klitika ne može popunjavati ni finalnu poziciju zbog svoje prozodijske nesamostalnosti (8b). Rečenica s akuzativnom klitikom *ih* gramatički je prihvatljiva ukoliko je klitika u tzv. drugoj poziciji (8a). U nastavku rada fokus će biti usmjeren upravo na akuzativne klitike zbog njihove izvorne pozicije i činjenice da su ovi elementi obuhvaćeni transferom već u *vP* fazi, što implicira da tzv. druga pozicija akuzativnih klitika ne može biti rezultat njihovog sintaksičkog pomjeranja, već se one, kao prozodijski nesamostalni elementi, pomjeraju u PF komponenti i to nakon prozodijskog identificiranja.¹⁰

2.1. Akuzativne klitike u bosanskom jeziku – morfološki i sintaksički status

Iako akuzativne klitike u bosanskom jeziku nemaju slobodnu distribuciju, njihova vezanost za tzv. drugu poziciju ne može se objasniti morfološkim razlozima, odnosno ne može se tvrditi da ovi elementi u bosanskom jeziku imaju status afiksa niti fraznih afiksa. Naime, kada bi akuzativne klitike u bosanskom jeziku bile afiksi, njihovim inkorporiranjem u glagolski element za koji su tematski vezane nastao bi jedinstven morfološki konstituent, što bi, posljedično, utjecalo i na linearni poredak s klitikom koja se uvijek ostvaruje neposredno uz glagol. Međutim, u bosanskom se jeziku akuzativna klitika može ostvariti uz bilo koju prozodijsku riječ (komplementizator: *Rekao je da me vidi*; glagol: *Gleda ga poprijeko*; imenicu: *Majka ih nije napustila*; prilog: *Jučer te nisam prepoznala*), što bi moglo biti pokazatelj da je odnos između klitike i njenoga domaćina determiniran prozodijski, a ne sintaksički. Osim toga, kada bi se klitika spajala s glagolom na isti način na koji se osnova spaja s afiksom, takva bi struktura u PF komponenti funkcionirala kao naglašena riječ i inkorporirana klitika ne bi bila prepoznata kao prozodijski zavisani element koji se mora pomjerati u potrazi za prozodijskim domaćinom. Također, ako bi akuzativna klitika bila afiks, očekivali bismo da ona bude obuhvaćena fleksijom (jer fleksija obuhvata deriviranu riječ, npr. *tetka + in > tetkin, tetkinog, tetkinom*), a klitika ne učestvuje u procesu fleksije leksičke riječi uz koju se javlja (npr. *Tetkina ih je sudbina zaboljela*). Nadalje, pri deriviranju nove riječi afiksi se ne mogu proizvoljno

¹⁰ Smatramo da su i dativne klitike u bosanskom jeziku obuhvaćene transferom u *vP* fazi jer se izvorno generiraju unutar VP sintagme, ali u višoj poziciji u odnosu na akuzativne klitike (vjerovatno u poziciji SpecVP). Međutim, s obzirom na to da je naša pretpostavka da se akuzativne klitike izvorno generiraju u poziciji komplementa glagola za koji su tematski vezane te da se u drugim jezicima u kojima klitike imaju istu izvornu poziciju njihova pozicija u linearnom poretku objašnjava ili afiksalsnom prirodom ovih elemenata ili procesom adjunkcije klitike u poziciju glagola, u nastavku rada analiza će obuhvatiti upravo akuzativne klitike kako bi se pokazalo da njihova pozicija u linearnom poretku u bosanskom jeziku ne uključuje ni proces adjunkcije niti se može smatrati posljedicom njihove afiksalsne prirode.

kombinirati s osnovom (tako se npr. afiks *-lac*, koji označava vršitelja radnje, kombinira s osnovom kojoj je svojstvena radnja ili proces (npr. *gledati – gledalac*), a ne s osnovom kojoj je svojstvena predmetnost (npr. *kuća – *kućalac*). S druge strane, domaćin klitici može biti bilo koja naglašena riječ.¹¹ Potvrdu da se akuzativne klitike razlikuju od afiksa vidimo i u tome što klitike ne vrše morfofonološki utjecaj na svoga domaćina (npr. (*viđim*) + *ga* = (*viđimga*); (*kùpujēm*) + *ih* = (*kùpujēmih*)), dok je to odlika afiksa (npr. *plāh – plahovit*; *redùkcija – rēdukcióni*; *škōla – škòlski*).¹² Osim toga, akuzativne klitike koje se javljaju u tzv. drugoj poziciji imaju zamjenice u punom obliku kao svoj pandan (npr. *njega–ga*; *tebe–te*; *njih–ih*), a afiksi su uvijek vezani morfemi i nemaju svoje „slobodne“ ekvivalente. Nadalje, ako bi akuzativne klitike u bosanskom jeziku bile frazni afiksi, pomjeranjem u poziciju u kojoj je izvorno generiran glagol i spajanjem s tim glagolom u procesu adjunkcije¹³ formirala bi se složena sintaksička struktura čiji dijelovi ne mogu samostalno učestvovati u sintaksičkim procesima. Dakle, ako je klitika u istoj poziciji kao i glagol, očekivali bismo da sintaksički procesi obuhvate oba elementa istovremeno. Međutim, to nije slučaj npr. u sintaksičkom procesu elipse, pošto u bosanskom jeziku akuzativna klitika može biti elidirana, a da glagol izbjegne elipsu:¹⁴

(9a) A: Voliš li *me*? B: Volim (*te*).

(9b) Ona *ih* ne prihvata, a ja (*th*) prihvatam.

Primjeri s elipsom sugeriraju da između glagola i akuzativne klitike ne postoji čvrsta sintaksička veza nastala kao rezultat adjunkcije klitike u poziciju u kojoj je izvorno generiran glagol.¹⁵ Kako se u bosanskom jeziku akuzativne klitike u line-

¹¹ Corbett (2006) tvrdi da je odabir afiksalnog morfema uvjetovan specifičnim morfosintaksičkim obilježjima koje nosi riječ koja se spaja s afiksom. U tom smislu afiksi ne predstavljaju zasebne morfeme koji se mogu slobodno kombinirati s bilo kojom osnovom.

¹² Dodavanjem afiksa na osnovu mijenja se akcenat i kategorijski status riječi, dok se to ne dešava u procesu kliticizacije.

¹³ Adjunkcija s lijeve strane glagola rezultirala bi linearnim poretkom u kojem je akuzativna klitika ispred glagola (proklitika), a adjunkcija s desne strane stvorila bi uvjete da klitika bude enklitika u odnosu na glagol u PF komponenti. Budući da su u bosanskom jeziku akuzativne klitike uvijek enklitike, morali bismo pretpostaviti da se adjunkcija dešava s desne strane glagola, što nije uobičajeno. I ovo je još jedan pokazatelj da akuzativne klitike ne mogu biti frazni afiksi u bosanskom jeziku.

¹⁴ O ponašanju klitika tzv. druge pozicije u procesu elipse vidjeti u: Ionova (2020).

¹⁵ Postoje i hipoteze da se akuzativne klitike pomjeraju u poziciju glagola za koji su tematski vezane, ali da se ovim pomjeranjem ne formira složena sintaksička struktura, već se samo stvaraju uvjeti da se klitika dalje pomjera kao upravni član (engl. *head-to-head movement*) i pozicionira vrlo visoko. Međutim, u omevu radu nećemo analizirati ovu mogućnost budući da se tzv. druga pozicija akuzativnih klitika u bosanskom jeziku ne interpretira kao rezultat sintaksičkog pomjeranja ovih elemenata, a i zbog toga što bi sintaksičko pomjeranje klitike do hijerarhijski najvišeg upravnog člana u strukturi rečenice u bosanskom jeziku rezultiralo negramatičnošću (up. (i) **Mi ga smo poklonile tebi.* / (ii) *Mi smo ga poklonile tebi.*). Vrlo je važno uočiti da primjer (ii), koji je gramatički prihvatljiv, ne bi mogao biti rezultat reorganiziranja klitika iz primjera (i) na PF nivou, odnosno nakon završetka sintaksičke derivacije. Nai-

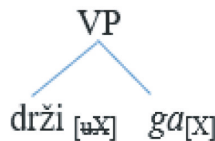
arnom poretku ne ostvaruju uvijek uz glagol, jasno je da adjunkcija nije ni nužna za interpretiranje njihove tzv. druge pozicije. Međutim, ona je moguća ukoliko je sintaksički motivirana. To znači da se akuzativna klitika može pomjeriti u poziciju glagola za koji je tematski vezana da se provjere odgovarajuća jaka obilježja (engl. *feature checking*) i stvore uvjeti da derivacija konvergira. Da bismo utvrdili da li je adjunkcija sintaksički neophodna, najprije je potrebno odrediti sintaksički status akuzativnih klitika u bosanskom jeziku. Uzevši u obzir činjenicu da u bosanskom jeziku tzv. pronominalna reduplikacija nije moguća (vidi fusnotu 5), opravdano je pretpostaviti da u rečenicama koje sadrže akuzativnu klitiku subkategorizacijski potencijal prijelaznog glagola izvorno generiranog u V^0 ispunjava klitika kao njegov komplement. Naime, kada prijelazni glagol s neinterpretativnim kategorijskim obilježjem uđe u derivaciju, to obilježje mora biti provjereno i obrisano da bi derivacija konvergirala. Do provjeravanja i brisanja takvog obilježja dolazi onda kada se, primjenom operacije vanjskoga spajanja (engl. *external merge*), glagol kao nosilac neinterpretativnog obilježja spoji s odgovarajućim elementom iz leksikona. Budući da se provjeravanje obilježja dešava između dva sestrinska čvora (engl. *checking under sisterhood*), element s interpretativnim kategorijskim obilježjem generirat će se u poziciji komplementa glagola. Dakle, akuzativna klitika omogućava provjeravanja i brisanje neinterpretativnog kategorijskog obilježja na glagolu (10c) na isti način na koji to omogućava i imenska sintagma (10a) ili zamjenica u punom obliku (10b):

(10a) Selma drži *dijete*.

(10b) Selma drži *njega*.

(10c) Selma *ga* drži.

(10d) *Selma drži.

2. Shematski prikaz provjeravanja obilježja u primjeru (10c)¹⁶

me, kada bi primjer (i) bio proslijeđen u PF komponentu u formi *Mi ga smo poklonile tebi* (gdje je klitika *ga* sintaksički pomjera u poziciju najvišeg upravnog člana), prozodijski faktori ne bi mogli dovesti do promjene pozicije klitike *ga* jer se ona nalazi neposredno uz prozodijsku riječ *mi*, s kojom može činiti izgovornu cjelinu (up. *mi + ga > (miga)*). Osim toga, njeno pomjeranje u poziciju iza elementa *smo* dodatno je onemogućeno činjenicom da je i element *smo* prozodijski zavisian. Ipak, u primjeru (ii) klitika *ga* nalazi se iza elementa *smo*, što nas navodi na zaključak da se akuzativne klitike pomjeraju postsintaksički i da ovo pomjeranje obuhvata i klitiku *smo*, koja je pripojena svome domaćinu – elementu *mi*.

¹⁶ U navedenom shematskom prikazu kategorijsko obilježje na glagolu kao upravnom članu VP sintagme označeno je s X budući da u radu još uvijek nije predložen kategorijski status akuzativnih klitika u bosanskom jeziku. O ovome će biti govora u nastavku rada.

Gramatička prihvatljivost primjera (10a, 10b i 10c) proizilazi iz činjenice da je pozicija komplementa prijelaznog glagola *držati* sintaksički popunjena. Međutim, kada to nije slučaj, dobija se negramatična struktura (10d).¹⁷ Mogućnost akuzativne klitika *ga* da ispuni subkategorizacijski potencijal upravnog glagola potvrđuje i to što spajanjem ovih dvaju elemenata glagol *držati* postaje neprijelazan, odnosno ne omogućava uvođenje drugog argumenta u poziciji svoga komplementa:¹⁸

(10e) **Selma ga drži njega.*

Upravo je činjenica da su u nekim jezicima objekatske klitike i sintagme s funkcijom objekta u komplementarnoj distribuciji interpretirana kao dokaz da se klitike izvorno generiraju u poziciji komplementa glagola za koji su tematski vezane (Kayne 1975). Isti se zaključak može primijeniti i na bosanski jezik, odnosno opravdano je pretpostaviti da se akuzativna klitika generira u istoj poziciji u kojoj se uz prijelazne glagole generiraju i imenice (10a) i zamjenice u punom obliku (10b). Međutim, budući da imenice i zamjenice u punom obliku u funkciji objekta mogu biti pomjerene u različite sintaksičke pozicije u zavisnosti od informacijskog kodiranja (up. 7a, 7b, 7c), dok su akuzativne klitike vezane za tzv. drugu poziciju (up. 8a), smatramo da ovi elementi nemaju istu sintaksičku strukturu. Naime, upravo su sintaksičke razlike između akuzativnih klitika i objekatskih sintagmi s imenicama i zamjenicama u punom obliku razlog koji blokira sintaksičko pomjeranje klitika u pozicije dostupne

¹⁷ Moglo bi se učiniti da je gramatički prihvatljivo glagol *držati* upotrijebiti samostalno, odnosno bez popunjene pozicije komplementa, i da bi takva mogućnost sugerirala da akuzativna klitika nije komplement navedenog glagola koji ispunjava njegov selekcijski potencijal. Tako bi se npr. na pitanje (i) *Da li Selma drži dijete?* moglo odgovoriti rečenicom (ii) *Drži*, u kojoj je elidiran komplement glagola *držati*. Međutim, da bi se pretpostavila mogućnost elipse, struktura koja se elidira mora ispunjavati uvjet sintaksičke identifikacije s antecedentom. Dakle, prije elidiranja rečenica iz primjera (ii) mora imati istu argumentsku strukturu kao i rečenica iz primjera (i), odnosno glagol *držati* mora imati sintaksički zastupljenu poziciju komplementa. Budući da elipsa obuhvata poznate informacije, dok se elementi sa statusom nove informacije nikada ne elidiraju, logično je da će glagol *držati* kao nosilac nove informacije izbjeći elipsu, dok će komplement biti elidiran (neovisno o tome da li je u toj poziciji imenica *dijete*, zamjenica *njega* ili klitika *ga*). Dakle, ne može se tvrditi da konstrukcija *Drži ga* ima drugačiju sintagmatsku strukturu od konstrukcije *Drži dijete* ili *Drži njega*, jer je u svim slučajevima riječ o prijelaznom glagolu. Dodatnu potvrdu da zastupljenost akuzativne klitike u nekoj strukturi korespondira sa subkategorizacijskim potencijalom glagola nalazimo u slučaju upotrebe glagola *vidjeti*, koji u bosanskom jeziku može biti prijelazni i neprijelazni. Rečenica (iii) *Konačno vidim* može u neelidiranom kontekstu značiti isključivo da osoba *x* konačno ima sposobnost da vidi, dok rečenica (iv) *Konačno ga vidim* u istom kontekstu može imati samo onu interpretaciju u kojoj je glagol *vidjeti* prijelazni glagol.

¹⁸ Analizirajući romanske jezike Delffio (2002: 43) tvrdi da klitika ne može ispuniti subkategorizacijski potencijal prijelaznoga glagola, odnosno da konstrukcije s klitikama predstavljaju tzv. nezasićene iskaze (engl. *unsaturated expressions*) jer je pozicija objekta prijelaznog glagola otvorena i funkcionira kao varijabla vezana apstraktnim λ -operatorom. Osim toga, autor konstrukcije s klitikama sintaksički poistovjećuje s tzv. CLLD konstrukcijama (engl. *clitic left dislocation*, Cinque 1990), s tim da se u prvima λ -operator koji veže klitku kombinira s praznom pozicijom topika na lijevoj periferiji rečenice (tako bi primjer *Marcello lo legge* 'Marcello *ga* čita' imao sljedeću reprezentaciju [_{Top} e] [λx (Marcello legge x)]).

imenicama i zamjenicama u punom obliku, a, samim tim, onemogućava i analizu tzv. druge pozicije klitika kao rezultata sintaksičkog pomjeranja. Naime, slijedeći Uriagereku (1995) pretpostavit ćemo da su akuzativne klitike u bosanskom jeziku determinatori generirani u D^0 . Međutim, u analizi koju predlažemo ovi su elementi u bosanskom jeziku neprijelazni determinatori, što znači da se sintaksički ponašaju kao X^{\min}/X^{\max} elementi. Dakle, u radu se sugerira da je sintaksička struktura akuzativnih klitika prostija nego struktura imenica i zamjenica u punome obliku, odnosno da takva struktura korespondira sa specifičnim semantičkim obilježjima ovih elemenata. Naime, budući da ove elemente karakterizira maksimalno restriktivna domena, klitike ne mogu imati ni modifikatore ni komplemente.

2.2. Semantička obilježja akuzativnih klitika i njihova sintaksička struktura

Iako je literatura o sintaksičkoj strukturi zamjenica bogata i raznovrsna, još uvijek su neusaglašeni stavovi oko toga je li svim zamjenicama moguće pripisati istu strukturnu reprezentaciju. Dok se u literaturi zamjenice obično proglašavaju determinatorima (Postal 1969; Abney 1987; Uriagereka 1995; Cardinaletti i Starke 1999), postoji dilema da li maksimalna projekcija ovih elemenata pokazuje paralelizam sa drugim DP sintagmama, odnosno da li i zamjenice mogu imati komplement. Nastojeći ponuditi jedinstvenu analizu svih zamjenica, Postal (1969), Torrego (1988), Uriagereka (1995) i Panagiotidis (2002) pripisuju svim zamjenicama složenu sintagmatsku strukturu naglašavajući da je riječ o tzv. prijelaznim determinatorima koji u poziciji komplementa imaju praznu (fonetski nerealiziranu) NP sintagmu. S druge strane, Abney (1987) smatra da su sve zamjenice neprijelazni determinatori, dok Cardinaletti i Starke (1999) smatraju da se različiti tipovi zamjenica (zamjenice u punom obliku, jednostavne zamjenice i klitike) razlikuju po stepenu složenosti njihove strukture te da klitike imaju najjednostavniju strukturu. U analizi koju predlažemo u ovome radu akuzativne klitike razlikuju se od zamjenica u punom obliku i od drugih NP / DP sintagmi koje imaju status određenih izraza po načinu na koji kodiraju određenost (engl. *definiteness*). Dok je za akuzativne klitike karakteristično obilježje jedinstvenosti (engl. *uniqueness*), određenost kod imenica i zamjenica u punom obliku proizilazi iz mogućnosti identifikacije referenta, koja se postiže anaforički ili deiktički. Naime, akuzativne klitike u bosanskom jeziku semantički su paralelne s određenim članom *the* u engleskom jeziku. Određeni član *the* u engleskom jeziku kombinira se s imenicom formirajući izraz čija određenost nije rezultat identifikacije referenta unutar referencijske domene, već činjenice da određeni član signalizira sigurno postojanje jedinstvenog referenta, bez obzira da li ga je u tom trenutku moguće identificirati ili ne (Lyons 1999):

(11) I've just been to a wedding. *The bride* wore blue.

‘Upravo sam bila na vjenčanju. *Mladenka* je nosila plavo.’

U ovom primjeru, kako autor navodi (Lyons 1999: 7), određeni član *the* prikladan je zato što postoji prirodna veza između vjenčanja i mladenke, odnosno zato što vjenčanje podrazumijeva jedinstvenu mladenku, a ne zato što je slušalac u mogućnosti identificirati referenta na osnovu određenog iskaza *the bride*. Također, određeni član *the* ne može biti upotrijebljen deiktički jer označava jedinstvenost (Gillon 2006: 2). To znači da određeni član ne sužava referencijsku domenu (engl. *domain restriction*) pomoću identifikacije, već njegova jedinstvenost odgovara maksimalno suženoj domeni. Dakle, upotrebom određenog člana *the* aktivira se svijest da učesnici u komunikaciji govore o jedinstvenom referentu, što se može ilustrirati primjerom:

(12) Give me *the present*.

‘Daj mi *poklon*.’

Navedeni primjer odgovarao bi isključivo situaciji u kojoj i govornik i sagovornik podrazumijevaju da postoji jedinstven poklon. S druge strane, kada bi govornik svojim iskazom želio ponukati sagovornika da mu da određeni poklon, umjesto određenog člana *the* upotrijebio bi neki od demonstrativa, što bi omogućilo identifikaciju referenta:

(13) Give me *this / that present*.

‘Daj mi *ovaj / onaj poklon*.’

Upotrebom demonstrativa sugerira se da pored postojećeg referenta postoje i neki drugi, potencijalni referenti na koje se određeni izraz može odnositi. Tako Hawkins (1978) navodi da ovi elementi uvijek uključuju kontrast, bilo da je riječ o realnom ili impliciranom kontrastu. Iako izrazi *the present* ‘poklon’ (12) i *this / that present* ‘ovaj/onaj poklon’ (13) imaju status određenih izraza, određenost se u dva navedena slučaja postiže na različit način. Prilikom upotrebe demonstrativa, sagovornik najprije identificira referent, koji tek onda dobija status određenog izraza, dok je kod upotrebe određenog člana *the* izraz određen bez identifikacije jer je jedinstven.

Engleski određeni član *the* nema mogućnost identifikacije pa se zbog toga ne može upotrijebiti deiktički. Isto vrijedi i za akuzativne klitike u bosanskom jeziku (14a). Kao deiktička sredstva u bosanskom jeziku upotrebljavaju se zamjenice u punom obliku (14b) i sintagme s demonstrativima (14c):

(14a) *Pozdravi mi *ga*.¹⁹

(14b) Pozdravi mi *njega*.

(14c) Pozdravi mi *tog čovjeka*.

¹⁹ Navedeni je primjer negramatičan ukoliko se akuzativnom klitikom *ga* želi identificirati referent prisutan u širem kontekstu, koji u diskursu nije ni spomenut ni impliciran.

Nemogućnost identifikacije referenta nameće obavezu da se akuzativne klitike upotrebljavaju u maksimalno suženoj referencijskoj domeni. Ako ovaj uvjet nije ispunjen, upotreba akuzativne klitike nije ovjerena:

(15a) Došao mi je brat. Predstavio sam *ga* svima.

(15b) *Došli su mi brat i sestra. Predstavio sam *ga* svima.

(15c) Došli su mi brat i sestra. *Njega* sam predstavio svima.

Maksimalno sužena referencijska domena podrazumijeva da postoji jedinstveni referent s kojim klitika uspostavlja anaforički odnos, što se ilustrira primjerom (15a). S druge strane, u primjeru (15b) klitika *ga* može referirati na imenicu *brat*, ali budući da ona ne sužava referencijsku domenu identificirajući referent, a da su u domeni ipak prisutna dva referenta²⁰ i nije ispunjen uvjet jedinstvenosti (engl. *uniqueness*), upotreba akuzativne klitike nije ovjerena. Za razliku od akuzativne klitike *ga*, puni oblik *njega* u primjeru (15c) ima svojstvo identifikacije i može identificirati referent u dostupnoj referencijskoj domeni pa ona ne mora biti maksimalno sužena.²¹

Također, kao ekvivalent primjeru (12) iz engleskog jezika, u bosanskom jeziku upotrijebio bi se iskaz s akuzativnom klitikom (16):

Kolege su kupile poklon kolegici koja taj dan slavi rođendan. Žele je iznenaditi, ali ne mogu se dogovoriti ko će joj dati kupljeni poklon. Kolega kojem je dosadilo odugovlačenje i koji želi što prije početi s rođendanskom proslavom kaže:

(16) Daj *ga* meni. Hoću da što prije počnemo s tortom.

Akuzativna klitka u primjeru (16) označava postojanje jedinstvenog referenta koji je kao takav prisutan u svijesti svih učesnika u komunikacijskom činu.

Dakle, mogli bismo zaključiti da u bosanskom jeziku, koji nema sistem članova za kodiranje određenosti / neodređenosti, akuzativne klitike semantički korespondiraju s određenim članom *the*. To znači da one nisu nosioci semantičkih obilježja koja omogućavaju identifikaciju i deiktičku upotrebu, već njihova referencija implicira jedinstvenost referenta. Međutim, između sintagme akuzativnih klitika i sinta-

²⁰ Iako imenica *sestra* ne može biti potencijalni antecedent akuzativnoj klitici *ga*, domena referencije ipak nema obilježje jedinstvenosti, što je nužni uvjet za upotrebu akuzativne klitike.

²¹ Zamjenica u punom obliku *njega* može imati i deiktičku interpretaciju. Ipak, u primjeru (15c) riječ je o anaforičkoj interpretaciji navedene zamjenice. Iako puni oblik zamjenice ima svojstvo identifikacije referenta iz dostupne referencijske domene, takva bi identifikacija bila blokirana kada bi zamjenica *njega* imala dva dostupna antecedenta, koji su nekontrastno određeni: **Došli su mi brat i otac. Njega sam predstavio svima*. Naime, identifikacija podrazumijeva izdvajanje referenta iz referencijske domene, a u ovom je slučaju takvo što blokirano. Također, smatramo da je zamjenica *njega* u primjeru (15c) pomjerena u CP domenu i da je nosilac obilježja kontrasta. U tom smislu, navedeni primjer odgovarao bi kontekstu u kojem je element *njega* u odnosu kontrasta prema nekom drugom elementu, npr.: *Došli su mi brat i sestra. Njega sam predstavio svima, a nju nisam*.

gme s određenim članom *the* postoje sintaksičke razlike. Budući da je određeni član u engleskom jeziku gramatička riječ i da nema leksički sadržaj, *the* se mora kombinirati s imenicom ili imeničkom sintagmom da bi uopće postojala referencija (npr. *the* + (*exciting*) *book* > *the* (*exciting*) *book*). Sintaksički gledano, DP sintagma s određenim članom *the* u poziciji upravnog člana D^0 mora sadržavati i popunjenu poziciju komplementa, odnosno u toj poziciji mora biti NP sintagma. Sintaksičkim spajanjem upravnog člana *the* s NP sintagmom formira se DP sintagma s referencijskim potencijalom. S druge strane, akuzativne klitike u bosanskom jeziku kao anaforička sredstva uvijek nose referencijski potencijal jer njihova ovjerena upotreba podrazumijeva da je referent na koji se odnose zastupljen ili impliciran u diskursu, te da je riječ o jedinstvenom referentu. Stoga sintaksička struktura DP sintagme s akuzativnom klitikom u poziciji upravnog člana D^0 neće sadržavati poziciju komplementa, odnosno akuzativne klitike imat će status X^{\min}/X^{\max} elemenata i bit će generirane u poziciji komplementa glagola za koji su tematski vezane (v. grafički prikaz 3):

3. Shematski prikaz strukture VP sintagme s akuzativnom klitikom

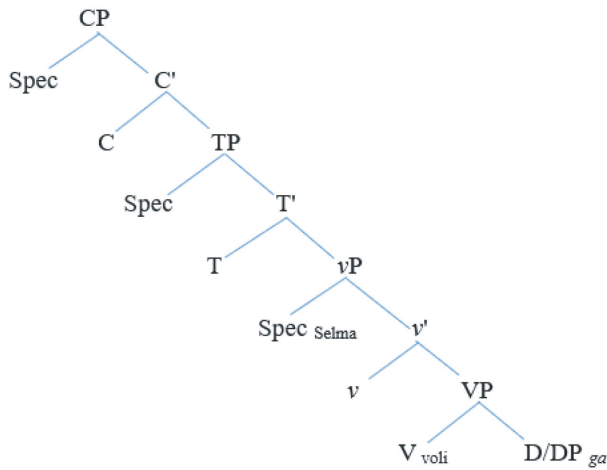
3. Sintaksičko pomjeranje akuzativnih klitika i linearni poredak

U teoriji faza, koju je postulirao Chomsky (2000; 2001), derivacija bilo kojeg izraza odvija se u fazama kako bi se rasteretio komputacijski sistem i smanjio broj sintaksičkih operacija. Pri određivanju faza Chomsky (2000) polazi od sintaksičkih i semantičkih kriterija tvrdeći da status faze mogu imati samo oni segmenti koji u derivaciji predstavljaju jedinstvenu značenjsku cjelinu i pokazuju mogućnost sintaksičkog pomjeranja. Budući da se u vP domeni pripisuju sve tematske uloge, a da CP domena korespondira s rečenicom, za Chomskoga (2000: 106) ove dvije domene predstavljaju faze. Po završetku sintaksičkih procesa u jednoj fazi fazna domena, koju čini komplement upravnog člana te faze, prosljeđuje se u PF i LF komponentu i postaje nedostupna za dalje sintaksičke operacije. Nepristupačnost fazne domene za dodatne sintaksičke operacije nakon transfera u PF i LF komponentu Chomsky (2000) objašnjava formulirajući tzv. uvjet fazne neprobojnosti (engl. *Phase Impenetrability Condition, PIC*):

PIC – u fazi α s upravnim članom H, domena upravnog člana H nedostupna je za operacije izvan α , samo upravni član H i njegov rub dostupni su za takve operacije. (Chomsky 2000: 108)

Dakle, da bi neki element faze α zadržao status aktivnog cilja (engl. *Goal*) za tragače (engl. *Probe*) izvan te faze, potrebno je da bude ili u poziciji upravnog člana H ili u poziciji njegovog specifikatora jer se specifikatorska pozicija smatra rubnom. Pri tome, faza može biti isključivo tranzitivna νP , dok intranzitivna νP te defektna klauza (klauza bez CP projekcije) nemaju fazni status (Radford 2006: 245). Ukoliko pretpostavimo da se argument s tematskom ulogom agensa izvorno generira u poziciji specifikatora νP projekcije i da su akuzativne klitike komplementi glagola u poziciji V^0 , onda bi rečenica u primjeru (17) imala izvornu strukturu predstavljenu u shematskom prikazu 4.

(17) Selma *ga* voli.

4. Shematski prikaz izvorne strukture u primjeru (17)

S obzirom na to da je u primjeru (17) νP domena tranzitivna, derivacija rečenice odvijat će se u dvije faze (νP i CP) i po završetku sintaksičkih procesa u svakoj fazi njihove fazne domene (VP i TP) bit će prosljeđene u tzv. *Spell-out*. Akuzativne klitike u derivaciju unose dvije vrste obilježja – padežna i ϕ -obilježja (lice, rod, broj).²² Usvajajući hipotezu da provjeravanje obilježja omogućava relacija *Agree* (Chomsky 2001), za provjeravanje akuzativnog obilježja na upravnom članu ν^0 klitika *ga* predstavlja aktivan cilj. Naime, upravni član ν^0 u odnosu je c-komande prema akuzativnoj klitici *ga* i ona je najbliži i jedini cilj za provjeravanje i brisanje padežnog obilježja.²³

²² Samo klitike za treće lice jednine imaju obilježje roda, odnosno imaju kompletan set ϕ -obilježja. Sve ostale klitike posjeduju samo obilježja lica i broja.

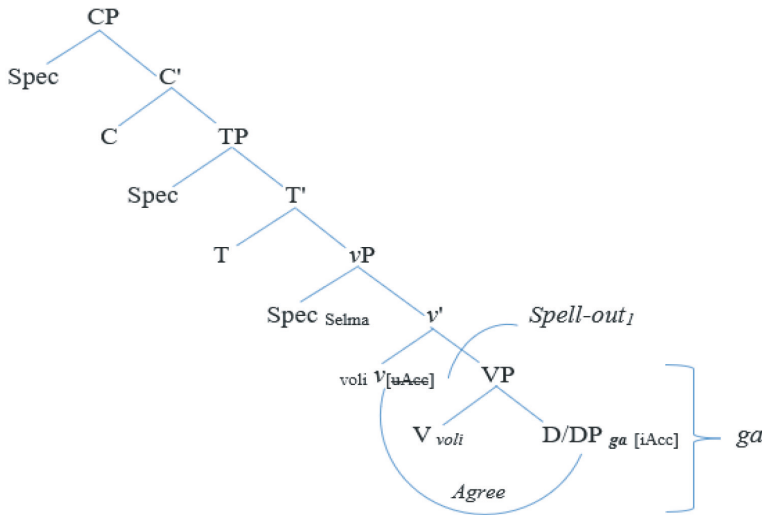
²³ Slijedeći hipotezu o tzv. nasljeđivanju obilježja (engl. *Feature Inheritance*), koju zastupaju Chomsky (2005) i Miyagawa (2005), moguće je pretpostaviti da upravni član ν^0 nasljeđuje obilježja od upravnog člana νP faze i da do provjeravanja padežnog obilježja na akuzativnoj klitici *ga* dolazi na osnovu relacije koja se uspostavlja između te klitike i upravnog člana ν^0 .

Postavlja se pitanje da li će se akuzativna klitika *ga*, nakon provjeravanja padežnog obilježja, dalje sintaksički pomjerati, odnosno da li je sintaksa zaslužna za tzv. drugu poziciju klitike u primjeru (17). Radford (2006: 251) tvrdi da tranzitivna *vP* projekcija može, pored specifikatorske pozicije u kojoj se izvorno generira subjekat, imati i tzv. vanjsku specifikatorsku poziciju. Ovu tvrdnju autor zasniva na pretpostavci da upravni članovi mogu imati više specifikatora (engl. *multiple specifier assumption*, Chomsky 1998). Naime, ukoliko ne bi postojala ova dodatna specifikatorska pozicija u tranzitivnoj *vP* domeni, elementi koji su izvorno generirani u poziciji komplementa u VP sintagmi ne bi mogli, nakon provjeravanja padežnog obilježja, učestvovati u dodatnim sintaksičkim operacijama jer bi bili obuhvaćeni tzv. *Spell-outom* u *vP* fazi. Radford (2006) pretpostavlja da je pozicija vanjskog specifikatora u vezi s tzv. EPP (engl. *Extended Projection Principle*) obilježjem na upravnom članu v^0 i da ova pozicija omogućava komplementu iz VP domene da zadrži status aktivnog cilja pomjerajući se u tzv. rubnu poziciju u *vP* fazi. Pomjeranjem u poziciju tzv. vanjskog specifikatora *vP* projekcije takav element neće biti obuhvaćen tzv. *Spell-outom* u *vP* fazi i može se dalje pomjerati.²⁴ Smatramo da i u bosanskom jeziku upravni član v^0 u tranzitivnoj *vP* fazi može biti nosilac tzv. EPP obilježja i da ova faza može sadržavati dodatnu specifikatorsku poziciju. Međutim, naša je pretpostavka da se tzv. EPP obilježje na upravnom članu v^0 u bosanskom jeziku aktivira isključivo ukoliko se u poziciji komplementa u VP sintagmi nalazi element koji ima svojstvo identifikacije ili može biti nosilac kontrasta, odnosno može imati status nove informacije.²⁵ Naime, aktiviranjem ovoga obilježja odgovarajući puni oblik može se pomjeriti iz pozicije komplementa upravnog člana V^0 u poziciju vanjskog specifikatora *vP* projekcije, što omogućava da učestvuje u dodatnim sintaksičkim operacijama u sljedećoj (CP) fazi (up. 7b i 7c). Za razliku od punih oblika, klitički oblici, kao elementi koji ne identificiraju, nemaju tu mogućnost i neće se moći pomjeriti u poziciju vanjskog specifikatora *vP*, čime bi zadržale status aktivnog cilja za dodatne sintaksičke operacije u CP fazi. Također, kako ovo pomjeranje nije moguće, ni tzv. druga pozicija akuzativnih

²⁴ Usvajajući ovu pretpostavku Radford (2006: 251–253) objašnjava derivaciju primjera *What have they done?* ‘Šta su oni uradili?’. Naime, *wh*-element *what* ‘šta’ izvorno je generiran u poziciji komplementa glagola *do* ‘uraditi’ i pomjera se ciklično – najprije u poziciju tzv. vanjskog specifikatora *vP* projekcije (izbjegavajući na taj način tzv. *Spell-out* u *vP* fazi), a zatim u poziciju SpecCP.

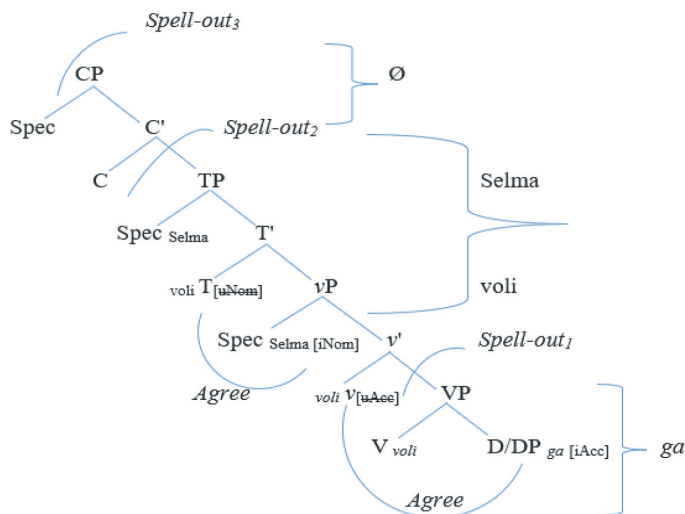
²⁵ Mogli bismo pretpostaviti da EPP obilježje na upravnom članu v^0 ima funkciju operacije tzv. posljednjeg izlaza (engl. *last resort*). Naime, budući da minimalizam usvaja ekonomičnost derivacije kao jedan od osnovnih postulata, derivacija ne smije sadržavati suvišne operacije i svako pomjeranje mora biti motivirano. Ukoliko puni oblik u poziciji komplementa u VP sintagmi padežno obilježje provjerava na osnovu relacije slaganja (engl. *Agree*), pomjeranje iz pozicije komplementa u poziciji Spec*vP* nije motivirano ničim osim potrebom da takav element zadrži status aktivnog cilja za tragače iz sljedeće faze. S druge strane, tzv. EPP obilježje na upravnom članu T^0 u finitnim rečenicama u engleskom jeziku omogućava da se ispuni zahtjev da svaka rečenica u engleskom jeziku mora imati leksički popunjenu poziciju subjekta (što nije slučaj u bosanskom jeziku). Pored toga, može imati i funkciju tzv. *last resort* operacije (omogućavajući elementima TP domene da zadrže status aktivnih ciljeva za tragače iz CP domene).

klitika ne može se objasniti sintaksički. Naime, čim dođe do provjeravanja i brisanja padežnog obilježja na upravnom članu v^0 na osnovu relacije slaganja (engl. *Agree*) koja se uspostavlja između tog člana i akuzativne klitike (u primjeru (17) to je klitika *ga*), ona će postati sintaksički inertna. Nadalje, afiksalna priroda upravnog člana v^0 omogućit će pomjeranje glagola *voli* u primjeru (17) iz pozicije V^0 u v^0 , čime će glagol zadržati status aktivnog cilja za nastavak derivacije. Dakle, fazna domena VP, koja će biti prosljeđena u tzv. *Spell-out*, sadržavat će samo akuzativnu klitiku *ga*, kao što je to predstavljeno u shematskom prikazu 5.

5. Shematski prikaz prosljeđivanja fazne domene VP u tzv. *Spell-out* u primjeru (17)

Derivacija se nastavlja spajanjem upravnog člana T^0 s vP fazom, kada ovaj upravni član postaje aktivni tragač nasljeđujući obilježja od upravnog člana CP faze. Elementi *voli* i *Selma*, budući da nisu obuhvaćeni tzv. *Spell-outom* u vP fazi i da se nalaze u tzv. rubnim pozicijama, aktivni su ciljevi – glagol *voli* pomjerit će se u poziciju upravnog člana T^0 provjeravajući obilježje vremena na tom upravnom članu, dok će do provjeravanja ϕ -obilježja doći na osnovu relacije slaganja koja se uspostavlja između T^0 i elementa *Selma* u poziciji *SpecvP*. Naime, uzevši u obzir da T^0 u finitnim klauzama nosi obilježje nominativa i da uspostavlja odnos c-komande prema elementu *Selma*, nominativno padežno obilježje može biti provjereno i obrisano. Dakle, i u TP domeni pomjeranje elementa *Selma* iz pozicije *SpecvP* u poziciju *SpecTP* rezultat je djelovanja EPP obilježja na T^0 . Kada su sve sintaksičke operacije dovedene do kraja, TP domena, kao komplement upravnog člana CP faze, prosljeđuje se u tzv. *Spell-out*. Na kraju, tzv. *Spell-out* obuhvata i CP domenu, što je predstavljeno shematskim prikazom 6.

6. Shematski prikaz fazne derivacije u primjeru (17)

Iako CP domena u ovom primjeru ne sadrži leksičke elemente, ona mora biti projicirana u hijerarhijskoj strukturi rečenice jer se preko nje TP domena rečenice dovodi u vezu sa širim diskursom (Rizzi 1997). U tom smislu, CP domena donosi informacije o vrsti rečenice (npr. da li je rečenica izjavna, upitna itd., engl. *sentence force*), o finitnosti (engl. *finiteness*), a u njoj se kodiraju i informacijska obilježja poput topika (engl. *topic*) i fokusa (engl. *focus*). Smatramo da je zastupljenost leksičkih elemenata u CP domeni u bosanskom jeziku u vezi s obilježjem kontrasta i da elementi koji se pomjeraju u CP domenu u relevantne pozicije omogućavaju provjeravanje i brisanje ovog obilježja.²⁶ Osim toga, granice CP domene u bosanskom jeziku korespondiraju s granicama intonacijske fraze (IP),²⁷ a prozodijska istaknutost IP u vezi je s informacijskim statusom klauze. Naime, ukoliko cijela klauza prenosi novu informaciju (engl. *all-new sentences*), prozodijska istaknutost u intonacijskoj frazi veže se za element na desnoj periferiji koji nosi tzv. nuklearni naglasak (Nespor i Vogel 1986; Selkirk 1995; Truckenbrodt 1995). S druge strane, kada status

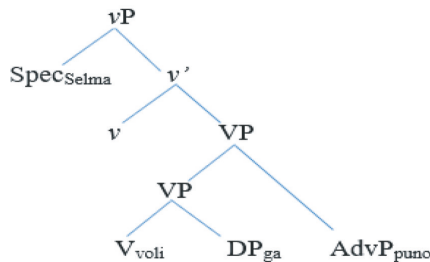
²⁶ Obilježje kontrasta može biti u vezi s topikom ili fokusom pa se elementi koji nose interpretativno obilježje kontrasta pomjeraju ili u poziciju specifikatora ili u poziciju upravnog člana sintagme topika (engl. *TopP*) ili sintagme fokusa (engl. *FocP*).

²⁷ U ovom se radu zagovara tzv. indirektni pristup pri mapiranju sintaksičke strukture na fonetsku strukturu (Selkirk 1986, 1995). Naime, PF nivo nema direktni pristup sintaksičkoj strukturi, već operira preko posrednog nivoa strukture na kojem dolazi do prozodijskog identificiranja elemenata. Iako prozodijski konstituenti ne moraju biti izomorfní sa sintaksičkim, indirektni pristupi omogućava da se prozodijska struktura izvodi iz sintaksičkih domena te se tvrdi da je CP domena podudarna s najvišim nivoom prozodijske organizacije – intonacijskom frazom IP (Truckenbrodt 1995; Cheng i Downing 2007).

nove informacije ima dio klauze, a ne cijela klauza, onda se prozodijska istaknutost IP veže za taj dio (Truckenbrodt 1995).²⁸ Također, elementi koji ulaze u kontrastivne odnose prozodijski su istaknutiji od nekontrastiranih elemenata. Uzevši u obzir činjenicu da u primjeru (17) nije došlo do pomjeranja elemenata ni u poziciju fokusa u TP domeni niti u pozicije kontrasta u CP domeni, zaključujemo da se prozodijska istaknutost u intonacijskoj frazi, koja korespondira s granicama CP domene, nalazi na desnoj periferiji fraze, odnosno na elementu koji je u finalnoj poziciji. Međutim, da bi uopće došlo do formiranja intonacijske fraze u primjeru (17), u tzv. *Spell-out* moraju biti prosljeđene obje fazne domene (i VP i TP), a na kraju i CP faza. Tek se tada formira IP kao najviši nivo prozodijske organizacije elemenata. U tako formiranoj IP u finalnoj poziciji naći će se akuzativna klitika *ga* (up. #*Selma voli ga*#). Moglo bi se učiniti da se ova klitika pomjera iz finalne pozicije jer, kao prozodijski slabi element, ne može biti nosilac tzv. nuklearnog naglaska. Međutim, akuzativne klitike pomjeraju se i onda kada nisu u finalnoj poziciji u IP, odnosno onda kada se, prosljeđivanjem fazne domene VP u tzv. *Spell-out*, u finalnoj poziciji nađe prozodijski jak element koji može nositi tzv. nuklearni naglasak. To se može ilustrirati sljedećim primjerom:

(18) Selma *ga* voli puno.

Primjer (18) razlikuje se od primjera (17) po tome što sadrži element *puno*. Pretpostavit ćemo da je ovaj element adjunkt na nivou VP sintagme, kao što je predstavljeno u shematskom prikazu 7.

7. Shematski prikaz strukture proširene projekcije vP u primjeru (18)

Fazna derivacija u primjeru (18) podrazumijeva da će fazna domena VP, koja je obuhvaćena prvim *Spell-outom*, sadržavati dva elementa – akuzativnu klitiku *ga* i

²⁸ Dio rečenice koji ima status nove informacije smatra se fokusno markiranim (engl. *F-marked*, Selkirk 1995). Ovakav tip markiranosti može se ostvariti na upravnom članu sintagme, može se projicirati s upravnog člana na maksimalnu projekciju te s argumenata upravnog člana na taj upravni član. Ovakvim projiciranjem fokusna markiranost može obuhvatiti i rečenicu kao najvišu maksimalnu projekciju, čime cijela rečenica dobija status nove informacije (up. A: *Šta se desilo?* B: *(Neko je opljačkao prodavnicu)*_{F-marked}).

element *puno*. Također, nakon što se derivacija u potpunosti dovede do kraja i nakon što se formira IP, u finalnoj poziciji u intonacijskoj frazi u primjeru (18) nalazit će se element *puno*, koji može nositi tzv. nuklearni naglasak (up. #*Selma voli ga puno*#). Ipak, klitika *ga* pomjerit će se i to tako da se nađe u tzv. drugoj poziciji u svojoj intonacijskoj frazi obrazujući izgovornu cjelinu s elementom *Selma* (up. #(*Selma ga*) *voli puno*#). Postavlja se pitanje zašto se klitika *ga* pomjera u tzv. drugu poziciju kada su joj u intonacijskoj frazi dostupna dva prozodijski jaka elementa s kojima bi ona mogla obrazovati izgovornu cjelinu. Naime, u intonacijskoj frazi ispred klitike *ga* nalazi se glagol *voli*, što omogućava direktno naslanjanje klitike *ga* na taj glagol (up. #*Selma (voli ga) puno*#). Osim toga, klitika *ga* mogla bi obrazovati izgovornu cjelinu i s elementom *puno* ukoliko bi se pretpostavila odgovarajuća, prozodijski motivirana, inverzija (up. #*Selma voli (puno ga)*#). Međutim, klitika *ga* ipak pokazuje tendenciju pomjeranja u tzv. drugu poziciju u svojoj IP. Razlozi ovakvoga ponašanja akuzativne klitike mogli bi se objasniti na sljedeći način – prosljeđivanjem fazne domene VP u tzv. *Spell-out* nastupa prozodijsko identificiranje i stvaraju se uvjeti za djelovanje zakonomjernosti PF komponente. U primjeru (17) klitika *ga* bit će jedini element dostupan za prozodijsko identificiranje (pa joj ni glagol *voli* neće biti dostupan kao prozodijski domaćin), dok će u primjeru (18) pored klitike *ga* prozodijsko identificiranje obuhvatiti i element *puno*. Ako pretpostavimo da se prosljeđivanjem fazne domene formira i odgovarajuća prozodijska domena, uočavamo da u oba navedena primjera klitika *ga* u toj domeni dolazi u inicijalnoj poziciji – u primjeru (17) ona je jedini element u prozodijskoj domeni, a u primjeru (18) ona se nalazi ispred elementa *puno*.²⁹ Kao što klitike ne mogu biti u inicijalnoj poziciji u intonacijskoj frazi (up. 6c, 8d), tako ni akuzativna klitika *ga* ne može biti u inicijalnoj poziciji u svojoj prozodijskoj domeni. Dakle, PF komponenta prepoznat će akuzativnu klitiku *ga* kao element koji se mora pomjeriti da bi se osiguralo da derivacija konvergira. S obzirom na činjenicu da PF komponenta neće pomjeriti klitiku *ga* u primjeru (18) tako da ona obrazuje izgovornu cjelinu s elementom *puno*, možemo zaključiti da do pomjeranja dolazi tek kada se formira cijela IP, a ne na nivou prozodijske domene.³⁰

²⁹ Prozodijska domena upravo je prijelazni nivo derivacije i u njoj dolazi do prozodijske identifikacije elemenata. Tek nakon ove faze PF komponenta manipulira prozodijskom strukturom pomjerajući prozodijski slabe elemente u odgovarajuće pozicije kako bi se osiguralo da derivacija konvergira. Tim pomjeranjem formira se linearni poredak koji ispunjava zakonomjernosti PF komponente, pa elementi dobijaju fonetsku realizaciju. Smatramo da prozodijski nivo ima pristup sintaksičkoj strukturi, odnosno da sintaksički poredak elemenata, koji uključuje informacije o tome koji element prethodi nekom drugom elementu, uvjetuje poredak elemenata u prozodijskoj domeni. Na tragu toga pretpostavljamo da je klitika *ga* ispred elementa *puno*, odnosno u inicijalnoj poziciji u prozodijskoj domeni. S druge strane, PF komponenta neće imati direktan pristup sintaksičkoj strukturi, ali će moći organizirati prozodijske elemente čija pozicija prije pomjeranja sprečava konvergiranje derivacije.

³⁰ Kada bi VP sintagma sadržavala i dativnu i akuzativnu klitiku, pri čemu je dativna klitika generirana u višoj poziciji u odnosu na akuzativnu (vjerovatno u poziciji SpecVP), tzv. *Spell-outom* fazne domene VP i dativna i akuzativna klitika našle bi se u inicijalnoj poziciji u prozodijskoj domeni. Naime, u inicijalnoj poziciji u toj domeni bila bi dativna klitika, a neposredno uz nju akuzativna klitika. Budući

Harizanov (2011) poziciju dativnih klitika u DP sintagmi u linearnom poretku u bugarskom jeziku također objašnjava njihovom nemogućnošću da se pojave u tzv. inicijalnoj poziciji u *Spell-out* domeni. Međutim, za razliku od akuzativnih klitika u bosanskom jeziku, ovaj autor tvrdi da dativne klitike koje se nađu u inicijalnoj poziciji u tzv. *Spell-out* domeni u bugarskom jeziku podliježu metatezi mijenjajući poziciju s elementom koji je s njihove desne strane, kao što je predstavljeno u shematskom prikazu 8.³¹

- [DP **klitika** + D [NP [modifikator][imenica]]] (Sintaksa)
- b. [klitika modifikator imenica] (*Spell-out*/Linearizacija)
- c. modifikator **klitika** imenica (Metateza klitike)
-

8. Shematski prikaz procesa metateze (Harizanov 2011: 14)

Dakle, akuzativne klitike u bosanskom jeziku moraju se pomjeriti jer su nakon tzv. *Spell-out* faze domene VP u inicijalnoj poziciji u prozodijskoj domeni. Međutim, do tog pomjeranja ne dolazi na nivou prozodijske domene čak ni onda kada u toj domeni postoji prozodijski jak element s kojim bi klitika mogla činiti izgovornu cjelinu (up. 18). Pomjeranje se provodi tek kada se formira cijela intonacijska fraza, kao najviši prozodijski konstituent koji odgovara CP domeni, i tako se formira linearni poredak. Po formiranju linearnog poretka svi elementi fonetski se realiziraju i derivacija uspješno konvergira. O tzv. drugoj poziciji klitika govori se ili kao o poziciji iza prve riječi (1W) ili iza prvoga konstituenta (1C), pri čemu ovakav pristup sugerira da je u slučaju 1W pozicije klitika iza prve naglašene riječi, dok je kod 1C pozicije klitika iza prvoga sintaksičkog konstituenta. Budući da se u ovome radu zastupa indirektni pristup u mapiranju sintaksičke strukture na PF komponentu, smatramo da su obje pozicije (i 1W i 1C) prozodijski uvjetovane. U oba je slučaja klitika u tzv. drugoj poziciji, ali će njeno pomjeranje u poziciju iza prve naglašene riječi ili iza prvog konstituenta korespondirati s (ne)postojanjem prozodijske barijere.³² Na-

da se akuzativna klitika ne može spojiti s dativnom klitikom tako da obrazuje izgovornu cjelinu, prozodijska domena te dvije klitike tretira kao prozodijski nesamostalan element koji se mora pomjeriti iz inicijalne pozicije.

³¹ Možemo uočiti da je za Harizanova (2011) i DP sintagma faza u bugarskom jeziku i da linearizacija prethodi metatezi. Iako se u ovome radu ne bavimo tzv. klitikama s posesivnim značenjem (npr. *Najmlađa mi sestra spava*), smatramo da NP / DP sintagma u bosanskom jeziku nije faza jer se i tzv. klitike s posesivnim značenjem pojavljuju uz različite prozodijski jake elemente (up. *Sigurno ti najmlađa sestra spava pa si tako tih*; *Spava mi najmlađa sestra, molim te, budi tih*) i ne pozicioniraju se na nivou NP / DP sintagme. Također, smatramo da je linearizacija proces koji slijedi nakon prozodijskog identificiranja.

³² Naša se pretpostavka temelji na tvrdnji da određeni strukturni elementi, u zavisnosti od informacijskog kodiranja i sintaksičke pozicije koju zauzimaju, mogu na nivou prozodijske identifikacije proji-

ime, ukoliko nijedan element u intonacijskoj frazi ne projicira zasebnu prozodijsku barijeru, akuzativna klitika pomjerit će se tako da se pojavi u poziciji iza prvog naglašenog elementa u toj IP, obrazujući s njim izgovornu cjelinu (up. #(*Taj me*) *čovjek gleda*#). S druge strane, ukoliko se projicira prozodijska barijera ili nakon sintagme (up. #*{Taj čovjek}* (*gleda me*)#) ili nakon nekog njenog dijela (up. #*{Taj}* (*čovjek me*) *gleda*#), klitika tu barijeru identificira kao granicu.³³ Kada bi se pojavila neposredno uz takvu granicu, klitika bi se opet našla u inicijalnoj poziciji, a derivacija ne bi mogla konvergirati na PF nivou. Stoga se klitika naslanja na prvu dostupnu prozodijsku riječ koja ne projicira barijeru i s tom riječju obrazuje izgovornu cjelinu (up. (*gleda me*), (*čovjek me*)). Da procesom pomjeranja klitika upravljaju primarno prozodijski faktori pokazuje i to što domaćin klitici može biti bilo koja naglašena riječ, odnosno riječ koja ima status prozodijskog konstituenta. Naime, u literaturi (Percus 1993) je uočeno da i pojedini prijedlozi, kao upravni članovi u svojim sintagmama, mogu biti domaćini klitici ukoliko nose naglasak (up. ?*Okolo ga kuće vodi kao psa*). S druge strane, prijedlozi koji su prozodijski slabi nikada ne mogu imati funkciju domaćina (up. **Na ih jastuk stavlja*; *Na jastuk ih stavlja*).

3. Zaključak

Provedena analiza pokazala je da akuzativne klitike (npr. *me*, *ga*, *ih*) u bosanskom jeziku nemaju status afiksa niti fraznih afiksa i da je riječ o sintaksički samostalnim elementima koji se izvorno generiraju u VP sintagmi, i to u poziciji komplementa glagola za koji su tematski vezane. Nadalje, specifično sintaksičko ponašanje ovih elemenata, koje se ogleda u nemogućnosti akuzativnih klitika da se pojave u pozicijama koje mogu popunjavati odgovarajući puni oblici (zamjenice u punom obliku u funkciji objekta i objekatske sintagme), u vezi je sa semantičkim svojstvima klitika. Pokazali smo da postoji semantička podudarnost između akuzativnih klitika u bosanskom jeziku i određenog člana *the* u engleskom jeziku i ona se odnosi na svojstvo tzv. semantičke jedinstvenosti (engl. *uniqueness*). Kao ni određeni član *the*, ni akuzativne klitike u bosanskom jeziku ne pokazuju mogućnost identifikacije refe-

cirati jače ili slabije prozodijske barijere i da su klitike u svome pomjeranju osjetljive na takve barijere. IP korespondira s CP domenom, pa su granice intonacijske fraze barijere za pomjeranje klitike i prvi prozodijski jak element u CP domeni funkcionira kao domaćin klitici (up. #*Rekao sam#da ih volim*#). Također, sve što projicira jaču prozodijsku barijeru u procesu pomjeranja klitike može signalizirati granicu intonacijske fraze i blokirati dalje pomjeranje klitke. O barijerama više u: Zimmerling (2008).

³³ U ovome radu prozodijske barijere označavat će se vitičastim zagradama. Za potpuno razumijevanje prozodijskih barijera trebalo bi utvrditi u kakvoj su vezi ove barijere sa sintaksičkom strukturom rečenice u bosanskom jeziku i pomjeranjem elemenata te da li određene sintaksičke pozicije (npr. u CP domeni) projiciraju prozodijske barijere. Također, potrebno je objasniti u kakvoj je vezi prozodijsko isticanje elemenata *in situ* s formiranjem prozodijskih barijera. Budući da je cilj ovoga rada pokazati da se akuzativne klitike moraju pomjerati u tzv. drugu poziciju postsintaksički, u ovome radu nećemo ulaziti u detaljniju analizu prozodijskih barijera i njihove veze sa sintaksičkom strukturom rečenice.

renta posredstvom sužavanja referencijske domene, već signaliziraju da u kontekstu postoji jedinstveni referent. Upravo to semantičko svojstvo uvjetuje i sintaksičko ponašanje akuzativnih klitika blokirajući njihovo pomjeranje u poziciju tzv. vanjskog specifikatora νP projekcije, što bi im omogućilo da zadrže status aktivnog cilja za sintaksičke operacije u CP domeni, a samim tim otvorilo i mogućnost da se tzv. druga pozicija ovih elemenata interpretira sintaksički. Naime, da bi došlo do pomjeranja u poziciju vanjskog specifikatora νP projekcije, upravni član νP faze mora imati aktivno EPP obilježje, što će omogućiti pomjeranje u vanjsku specifikatorsku poziciju. Međutim, EPP obilježje je aktivno samo u slučaju kada poziciju komplementa u VP sintagmi popunjavaju leksički elementi sa svojstvom identifikacije. Kako klitike ne posjeduju ovo svojstvo, njihovo pomjeranje iz VP domene nije sintaksički motivirano. Dakle, akuzativne klitike prosljeđuju se u tzv. *Spell-out* u νP fazi i postaju sintaksički inertne. Tzv. druga pozicija ovih elemenata u linearnom poretku rezultat je njihovog pomjeranja u PF komponenti, pri čemu se ovakvo pomjeranje dešava nakon prozodijskog identificiranja. Budući da se nakon tzv. *Spell-outa* faze domene VP akuzativne klitike nađu u inicijalnoj poziciji u svojoj prozodijskoj domeni (ili *Spell-out* domeni), one se moraju pomjeriti iz te pozicije stvarajući uvjete da derivacija konvergira. Akuzativne klitike pomjeraju se u tzv. drugu poziciju (1W ili 1C) u svojoj intonacijskoj frazi, pri čemu je ta pozicija određena (ne)postojanjem prozodijske barijere.

Literatura

- Abney, Steven. 1987. *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. Ph.D. Cambridge: The MIT Press.
- Aronoff, Mark. 1976. *Word formation in generative grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Borer, Hagit. 1984. *Parametric Syntax*. Dordrecht: Foris.
- Bošković, Željko. 1997. *Second position cliticization: Syntax and/or phonology?*. Ms. University of Connecticut: Storrs.
- Bošković, Željko. 2002. Clitics as non-branching elements and the Linear Correspondence Axiom. *Linguistic Inquiry* 33. 329–340.
- Bošković, Željko. 2008. What Will You Have, DP or NP?. U Walkow, M.; Elfner, E. (ur.), *Proceedings of the North East Linguistic Society* 37, 101–114. Amherst: GLSA.
- Browne, E. Wayles. 1975. *Serbo-Croatian enclitics for English-speaking learners. Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*. 105–134. Zagreb: Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
- Cardinaletti, Anna. 1994. On the Internal Structure of Pronominal DPs. *The Linguistic Review* 11. 195–219.
- Cardinaletti, Anna; Michal Starke. 1999. The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. U Van Riemsdijk, H. (ur.), *Clitics in the Languages of Europe*, 145–233. EALT/EUROTYP 20-5. Berlin-New York: Mouton.
- Carstairs, Andrew. 1981. *Notes on affixes, clitics, and paradigms*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

- Cheng, Lisa Lai-Shen; Downing, Laura Jo. 2007. The prosody and syntax of Zulu relative clauses. *SOAS Working Papers in Linguistics* 15. 51–63.
- Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge: The MIT Press.
- Chomsky, Noam. 1998. *Minimalist Inquiries: The Framework*. MIT Occasional Papers in Linguistics, no 15.
- Chomsky, Noam. 1999/2001. Derivation by Phase. U Kenstowicz, M. (ur.), *Ken Hale: A Life in Language*, 1–52. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 2000. Minimalist Inquiries: The Framework. U Martin, R.; Michaels, D.; Uriagereka, J. (ur.), *Step by Step. Essays on Minimalist Syntax in Honour of Howard Lasnik*, 89–155. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 2005. *On Phases*. Ms. Cambridge: MIT Press.
- Cinque, Guglielmo. 1990. *Types of A-bar Dependencies*. Cambridge: MIT Press.
- Corbett, Greville G. 2006. *Agreement*. Cambridge: MIT Press.
- Delffio, Denis. 2002. On the Semantics of Pronominal Clitics and Some of its Consequences. *Catalan Journal of Linguistics* 1. 41–69.
- Franks, Steven; Rudin, Catherine. 2005. Bulgarian clitics as K⁰ heads. U Franks, S.; Gladney, F. Y.; Tasseva-Kurkatchieva, M. (ur.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The South Carolina Meeting 2004*, 104–116. MI: Michigan Slavic Publications.
- Gillon, Carrie. 2006. *The Semantics of Determiners: Domain Restriction in Skwxwú7mesh*. Ph.D. University of British Columbia.
- Halpern, Aaron Lars. 1992. *Topics in the placement and morphology of clitics*. Ph.D. Stanford University.
- Harizanov, Boris. 2011. NonInitiality within Spell-Out Domains: Unifying the Post-Syntactic Behavior of Bulgarian Dative Clitics. *Morphology at Santa Cruz: Papers in Honor of Jorge Hankamer*.
- Hawkins, John. 1978. *Definiteness and indefiniteness: A study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.
- Ionova, Anastasiia. 2020. *The unbearable lightness of clitics*. Ph.D. Leiden University. LOT dissertation series 550.
- Jaeggli, Osvaldo. 1982. *Topics in Romance Syntax*. Dordrecht: Foris.
- Jaeggli, Osvaldo. 1986. Three issues in the theory of clitics. U Borer, H. (ur.), *The Syntax of Pronominal Clitics, Syntax and Semantics* 19, 15–42. New York: Academic Press.
- Kayne, Richard. 1975. *French Syntax: The Transformational Cycle*. Cambridge: MIT Press.
- Laka, Itziar. 1990. *Negation in Syntax: On the Nature of Functional Categories and Projections*. Ph.D. Cambridge: MIT Press.
- Leko, Nedžad. 2008. Imenička sintagma: NO, DP, ili ...?. *Pismo* 6 (1). 13–27.
- Lyons, Christopher. 1999. *Definiteness*. Cambridge University Press.
- Matushansky, Ora. 2006. Head Movement in Linguistic Theory. *Linguistic Inquiry* 37. 69–107.
- Mavrogiorgos, Marios. 2010. Internal Structure of Clitics and Cliticization. *Journal of Greek Linguistics* 10 (2010). 3–44.
- Miller, Philip; Sag, Ivan. 1997. French clitic movement without clitics or movement. *Natural Language & Linguistic Theory* 15. 573–639.

- Miyagawa, Shigeru. 2005. On the EPP. *Proceedings of the EPP/Phase Workshop*. MIT Working Papers in Linguistics.
- Monachesi, Paola. 1996. *A grammar of Italian clitics*. Ph.D. Tilburg University.
- Monachesi, Paola. 2005. *The verbal complex in Romance. A case study in grammatical interfaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Nespor, Marina; Vogel, Irene. 1986. *Prosodic Phonology*. Foris.
- Nevis, Joel. 1987. On the Development of the Clitic Postposition Category in Estonian. *Finnisch-Ugrische Forschungen* (48). 171–197.
- Panagiotidis, Phoevos. 2002. *Pronouns, Clitics and Empty Nouns: 'Pronominality' and Licensing in Syntax*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- Percus, Orin. 1993. The captious clitic: Problems in Serbo-Croatian clitic placement. *Phonology generals paper*. Cambridge: MIT Press.
- Petrović, Borivoje. 2011. The DP category in articleless Slavic languages. *Jezikoslovlje* 12.2. 211–228.
- Postal, Paul. 1969. On So-Called Pronouns In English. U Reibel, D; Sanford, S. (ur.), *Modern Studies In English*, 201–223. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Progovac, Ljiljana. 1993. *Clitics in Serbian/Croatian: Comp as the second position*. Ms. Wayne State University.
- Progovac, Ljiljana. 1998. Determiner Phrase in a language without determiners. *Journal of Linguistics* 34. 165–179.
- Radanović-Kocić, Vesna. 1988. *The grammar of Serbo-Croatian clitics: A synchronic and diachronic perspective*. Ph.D. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Radford, Andrew. 2006. *Minimalist Syntax Revisited*. Dostupno na linku:
- Rivas, Alberto. 1977. *A theory of clitics*. Ph.D. Cambridge: MIT Press.
- Rizzi, Luigi. 1993. *Some Notes on Romance Cliticization*. Presentation at the Eurotyp Group on Clitics. October 1993. Durham.
- Rizzi, Luigi. 1997. The fine structure of the left periphery. U Haegeman, Liliane (ur.), *Elements of grammar: A handbook of generative syntax*, 281–337. Dordrecht: Kluwer
- Rudin, Catherine. 1997. Agro and Bulgarian pronominal clitics. U Lindseth, M., Franks, S. (ur.), *Proceedings of the 5th Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics*, 224–252. Michigan Slavic Publications.
- Sadock, Jerrold. 1991. *Autolexical syntax*. Chicago: University of Chicago Press.
- Selkirk, Elisabeth. 1986. On Derived Domains in Sentence Phonology. *Phonology Yearbook* 3. 371–405.
- Selkirk, Elisabeth. 1995. The Prosodic Structure of Function Words. U Beckman, J.; Walsh Dickey, L.; Urbanczyk, S. (ur.), *Papers in Optimality Theory*, 439–70. GLSA Publications.
- Sportiche, Dominique. 1992/1998. Clitic Constructions. U Sportiche, D. (ur.), *Partitions and Atoms of Clause Structure: Subjects, Agreement, Case and Clitics*, London/New York: Routledge.
- Torrego, Esther. 1988. *Pronouns and determiners: a DP analysis of Spanish nominals*. Ms. Boston: University of Massachusetts.
- Truckenbrodt, Hubert. 1995. *Phonological phrases: their relation to syntax, focus, and prominence*. Ph.D. Cambridge: MIT Press.

- Uriagereka, Juan. 1995. Aspects of the Syntax of Clitic Placement in Western Romance. *Linguistic Inquiry* 26. 79–124.
- Zimmerling, Anton V. 2008. *The Emergence of 2nd Position Clitics and the Order of Cliticization*. Third Annual Meeting of the Slavic Linguistic Society. Ohio.
- Zwart, Jan-Wouter. 1993. *Dutch Syntax: A Minimalist Approach*. Ph.D. University of Groningen.
- Zwicky, Arnold. 1977. *On Clitics*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Zwicky, Arnold; Pullum, Geoffrey. 1983. Cliticization vs. Inflection: English N'T. *Language* 59 (3). 502–513.

ACCUSATIVE CLITICS IN THE BOSNIAN LANGUAGE SECOND POSITION AND THE PHASE THEORY

In this paper we analyze accusative clitics (e.g. *me, ga, ih*) in the Bosnian language within the so-called Minimalist Program (Chomsky 1995, 2000, 2001). We assume that syntactic structures are built by operations *Merge* and *Agree*. At the same time, we adopt the so-called Phase Theory (Chomsky 2001), which postulates that the derivation of syntactic structure occurs in phases, allowing minimal chunks of the structure to be successively sent to *Spell-out*. The paper suggests that the transfer of accusative clitics to the PF and LF component occurs in the νP phase, which implies that these clitics become unavailable for syntactic operations when the complement of the ν^0 head is sent to *Spell-out*. In this regard, accusative clitics in the Bosnian language do not syntactically merge with the verb in V^0 position because the incorporation of the clitic into the verb is not syntactically motivated. Also, the so-called second position of accusative clitics (e.g. *Selma ga voli*) is the result of their post-syntactic movement to the second position within their intonation phrase (IP) since cliticization is not conditioned by the syntactic status of the clitics, but by their prosody.

Keywords: accusative clitics, Bosnian language, Phase Theory, second position

Adresa autorice:

Elmira Resić

Institut za jezik

Univerzitet u Sarajevu

BIH – 71 000 Sarajevo, Hasana Kikića 12

elmira.resic@izj.unsa.ba